

El paisatge del Cafè de la Calma del Montseny

JOSEP M. PANAREDA / JOSEP MASNOU

El massís del Montseny és constituït per tres grans blocs. Dos superen els 1.700 metres d'altitud, el Turó de l'Home (1.705,8 m) i les Agudes (1.705,4 m), i el Matagalls (1.697,2 m). S'han indicat les referències detallades oficials de les altituds per fer palesa la similitud. El Turó de l'Home s'enlaira només 40 cm pel damunt de les Agudes, i el Matagalls només queda 8 metres per sota. El tercer bloc és la Calma, situat al sector més occidental, amb la cota màxima de 1.345,9 m a Puig Drau.

La Calma ara és coneguda com el Pla de la Calma. Estaria bé recuperar el seu nom original, ja que dir Pla de la Calma és una redundància. Calma és una superfície plana extensa en una muntanya, en especial en el nivell culminant. Tal com he dit, seria bo recuperar el nom original, malgrat que Pla de la Calma ja està molt generalitzat.

La Calma, doncs, és una superfície plana enlairada situada a l'oest del Montseny. És força estreta i allargassada. Qui ha fet la caminada per la pista que mena des de Collformic fins al peu del turó de Tagamanent, seguint el GR-5, sabrà que es triga més de dues hores. Però la Calma estricta només és entre el pla de l'Ase Mort i el Parany, d'uns 6 km de llargada.

Caminant pel GR-5 hom té la sensació d'un pla extens, que mai s'acaba, ja que se segueix pel mig de l'altiplà, on domina el paisatge sense bosc, ple de landes de bruguera, ginestell i falguera i amb vistes panoràmiques allunyades. Sí que s'observen, més enllà dels matollars i pastures, els marges de boscos que aviat resten amagats. La raó és que a poca distància

del GR-5 el relleu planer s'acaba bruscament amb vessants abruptes on dominen boscos densos i feréstecs, excepte on el pendent és molt inclinat; aleshores el paisatge és constituït per esqueis, cingles o pedregars.

La Calma és, doncs, un pla enlairat vorejat de sots pregons. Per això, els accessos tradicionals més importants han estat, i són, pel dos extrems, per Collformic a l'est i per Tagamanent a l'oest. Pel mig s'accedia a la Calma per corriols que resseguien les carenes o fondals, o s'enfilaven pels vessants fent nombroses giragonses. Les pistes d'accés actuals també permeten pujar-hi pels extrems o fent també molts revolts.

La Calma és força visitada i coneguda, però no ha estat estudiada a fons tant des del punt de vista naturalístic com humà. Resta molt per conèixer el relleu, el clima, la flora i la fauna, i també sobre la història de l'ocupació humana i com han estat aprofitats i explotats els recursos humans. Nosaltres mateixos hi hem accedit nombroses vegades, ens hi hem entretingut observant el paisatge, ho hem explicat a persones que hem acompanyat i també hem escrit algunes notes, però no hem passat de comentar aspectes parcials o d'oferir una visió general. Al final de l'article presentem una bibliografia succinta.

L'objectiu d'aquest escrit és mostrar un esbós d'algunes de les característiques naturals i humanes de la Calma, remarcant les relacions entre els sistemes naturals i l'activitat humana. En l'exposició ens centrarem en l'espai de l'entorn de la masia del Cafè.

EL CAFÉ

El Cafè de la Calma és segurament un dels indrets més coneguts i de referència de l'altiplà. El nom és fàcil de recordar i fa pensar en un indret refrescant i de descans. Res d'això hi ha. Només resta un munt de pedres vermelles que envolten uns murs totalment enrunats. Sortosament disposem d'imatges que mostren l'aspecte que tenia aquesta masia. La fotografia fou feta per Cèsar August Torres i Ferreri, ara dipositada en l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (vegeu la imatge a X. Roig i F. Estrada, 2008, pàg. 396).

Ben segur que el Cafè era un lloc de trobada, de refugi i de companyonia de pastors, boscaters, artigaires, carboners i pagesos que feinejaven pels voltants, i, en el seu moment, els picapedrers que treballaven a les pedreres de gres vermell.

L'entorn del Cafè permet copsar molt bé el paisatge de la Calma, tant els elements naturals, en especial l'estructura geològica, com les empremtes que hi ha deixat l'activitat humana al llarg dels segles, com camins, feixes, fonts i pous de neu.

Restes de la masia del Cafè. En primer terme s'observen les furgades dels senglars. Fotografia de J.M. Panareda.

LA GEOLOGIA DE LA CALMA

Si s'ascendeix al turó de l'Home o al Matagalls es té la sensació d'haver pujat dalt d'una muntanya; s'arriba al cim després d'una bona suada. Però anar a la Calma és quelcom ben diferent, sobretot si ens hi acostem en cotxe fins a Collformic o a Tagamanent. I serà encara més dissemblant si ens hi endinsem en cotxe, ja que tot ho veurem pla.

Al trobar-nos de sobte a l'altiplà, ens podem preguntar com és que tot sigui tan pla, i on és el cim de la Calma. I si en separem un mica de la pista, observarem que el pla s'acaba aviat, en segueixen uns vessants ben inclinats coberts de boscos.

Comencem pels cims, que n'hi ha uns quants, però cap es destaca del conjunt, excepte el turó de Collformic (1.285 m) i el turó de Tagamanent (1.059 m), situats en els dos extrems. Si es consulta un mapa topogràfic hom s'adona que a la Calma predominen els topònims que comencen per "pla", com pla de l'Ase Mort, pla de l'Estany, pla del Bassau, pla del Cafè, pla del Ginestar, pla dels Pous, pla dels Trèmols i pla de la Llacuna, entre altres. Cal fixar-se en el seu significat, ja que es refereixen directament a tipus d'us o de paisatge.

Són més escassos els topònims de cims o indrets enlairats. Es tracta d'indrets que no es veuen pas gaire alts ni destacats des de la Calma.

S'observen encimbellats des de les valls properes, sobretot si hom se situa en els extrems de les vores de l'altiplà, en especial pel cantó oriental, com és el cas de Puig Drau (1.345 m), el cim culminant de la Calma, el Sui (1.318 m) o Puig Ventós (1.241 m). No gaire lluny del Cafè hi ha el Cim del Pou Vell; si s'hi accedeix des del Cafè no es té pas la sensació d'haver pujat un cim, però des del cim es té una bona vista panoràmica de la vall de la Tordera i cap al Vallès.

En el canvi de pendent, entre l'altiplà i els vessants abruptes, sovint hi ha rocams que es destaquen, sobretot en els entorns desforestats. Han estat històricament punts de referència pels pastors i pagesos, que els hi han donat noms propis molts explícits, com Roca d'Alarit, Roca de l'Amorriador, Roques vermelles, Roca dels Ocells o Roques del Corb, entre altres. Alguns d'aquests relleus rocosos han tornat a quedar tapats pel bosc regenerat i ara costa observar-los.

I encara es poden considerar altres aspectes de la toponímia relacionada amb el relleu. És el cas de Costa dels Arços i de Costes del Boscàs, que expressen pendents rocosos i esquerps en els vessants orientals, i dels nombrosos topònims iniciats amb "serra" o "carena" en el vessants occidentals. En són exemples Carena dels Llops, Carena del Bofinar,

El Pou Vell, antic pou de neu, actualment colonitzat per freixes i faigs grossos. Fotografia de J.M. Panareda.

Carena de la Perera o Carena dels Formatges, i també Serrat de la Creu, Serrat dels Abells o Serrat del Morro.

Amb el que s'ha exposat fins ara, ja es pot intuir que a banda i banda de l'altiplà allargassat hi ha diferències destacables en el paisatge, en clara relació amb la geologia.

Primer de tot, cal recordar que el Montseny és constituït per tres grans blocs. Aquests blocs han estat individualitzats al llarg de la història geològica. Cal recular uns 400 milions d'anys, a mitjan Paleozoic, quan se sedimentaren les roques que constitueixen la base de la Calma, en unes condicions molt diferents a les actuals. A la darreria del Paleozoic la massa rocosa que ara constitueix el Montseny, enlairada, sofrí un llarg procés d'erosió, de manera que es formaren superfícies aplanades, que posteriorment foren cobertes per nous sediments, durant el Triàsic, fa uns 254 milions d'anys, ja en el Mesozoic. Es tracta d'argiles i gresos vermells que afluïren superficialment en alguns indrets de la Calma, com a l'entorn del Cafè. Més tard, damunt d'aquests materials rogencs se sedimentaren margues i calcàries, com les que constitueixen el turó de Tagamanent i bona part del rocam dels vessants del Congost. Dels períodes posteriors, Juràssic i Cretaci, no hi ha materials en el Montseny. Si se'n dipositaren, es van erosionar posteriorment sense deixar rastre.

Sí que n'hi ha dels inicis del Terciari, durant el Paleocè, fa uns 60 milions d'anys. Són els conglomerats rogencs que hi ha entre Aiguafreda i més enllà de Seva. Pel damunt d'aquestes roques, ja en l'Eocè, es dipositaren els gresos calcaris dels cingles superiors de Bertí i les margues grises de la Plana de Vic. No hi ha cap testimoni de tots aquests materials a la Calma.

Fins aquest moment el relleu del conjunt del Montseny era ben diferent a l'actual. Posteriorment esdevingueren moviments orogènics que donaran lloc a la formació de l'estructura bàsica del relleu que ara observem. Els trets essencials són l'aixecament generalitzat d'un territori molt ampli, el trencament en grans blocs que dislocats se situaren en diferents nivells i un cabussament general del conjunt del rocam cap al nord-oest.

El resultat és un esglaonament d'aquests blocs, els més enlairats dels quals constitueixen el Montseny, el que ocasionà una erosió i desmantellament més gran dels sediments més recents, de manera que afloraren roques molt antigues. Als blocs del Turó de l'Home i les Agudes no hi ha cap resta de roca sedimentada posteriorment al Paleozoic, com tampoc al Matagalls. En canvi, a la Calma, que és un bloc menys enlaira respecte als anteriors, sí que hi romanen nivells d'argiles i gresos vermells del Triàsic, però ja no dels posteriors, que sí es localitzen a Tagamanent i en els vessants del Congost, que corresponen a blocs encara més enfonsats.

La dislocació entre el Matagalls i la Calma es troba en la línia de falla, per on s'han encaixat la riera de Collformic i la Tordera pel sud i el torrent de la Fageda pel nord.

L'asimetria del relleu entre el costat oriental i l'occidental de la Calma és a causa del cabussament cap al nord-oest i a la línia de falla del Vallès, al peu del massís, amb la formació de la depressió Prelitoral. Els vessants orientals, que miren cap al Vallès, són extraordinàriament abruptes i amb carenes amb forts desnivells. Els occidentals, cap a la Plana de Vic, les carenes són amples i suaus, almenys en els primers trams, com la carena de la Móra i la carena del Bellit. En aquestes i altres carenes hi ha sectors on afloren nivells d'argiles i gresos vermells del començament del Triàsic, que en general són de poc gruix i desapareixen en arribar a les parts més enlairades de la Calma. En les parts mitjanes i baixes dels vessants l'erosió ha provocat la formació de torrents profundament encaixats. Per això cap a la vall de Picamena el sots es fan més abruptes i feréstecs damunt de les roques paleozoïques. Els gresos vermells només romanen en algunes carenes, com a la Móra i a la Perera i a la Figuera.

Un dels indrets des d'on pot observar-se aquest paisatge és l'entorn del Cafè. El color rogenc del terra assenyala la presència de nivells d'argiles i gresos triàsics. La inclinació de les capes de gres indiquen la direcció del cabussament. Els plans del Terrús, del Cafè i del Ginestar són formats en la franja de contacte entre les fines capes de gres i l'antiga superfície d'erosió damunt de materials paleozoïcs. Cap a l'oest el gruix de gres és més gran, però cap a l'est es va empentint fins a desaparèixer, tot deixant al descobert la roca paleozoica.

EL PAISATGE VEGETAL

El paisatge vegetal de la Calma és dominantment desforestat, a causa de l'ocupació humana i els usos seculars. La topografia planera i els sòls profunds desenvolupats sobretot damunt argiles i gresos rogencs han afavorit els aprofitaments agrícoles i ramaders des d'èpoques antigues. No hi ha cap mena de dubte que el bosc ocuparia la totalitat de la Calma sense la presència humana. Només s'hi establirien clarianes en alguns indrets entollats permanentment, allà on els herbívors no permetrien el desenvolupament del bosc i en els roquissers més abruptes.

No és gens fàcil endevinar quins boscos recolonitzarien la Calma de manera espontània si la intervenció humana cessés. El que és segur és que el paisatge forestal seria molt divers, a causa de què la Calma es troba en la franja de contacte on són evidents tant la influència mediterrània, que

condiciona l'establiment de l'alzinar, com la influència eurosiberiana, que afavoriria el domini de boscos caducifolis, com rouredes i fagedes.

La regeneració del bosc ha estat notable els darrers anys, a causa de disminució dràstica de les activitats tradicionals. El bosc que s'ha estès més és l'alzinar. En els obacs més frescals i humits s'ha consolidat la fageda, sovint en formació mixta amb altres arbres caducifolis i, fins i tot, amb l'alzina. En els obacs de cap al sud-oest de la Calma s'han establert fragments de roureda, molt sovint en formació mixta amb l'alzina. Als fondals hi ha boscos mixtos amb el freixe de fulla grossa, l'avellaner i el gatell, i aigües avall quan el corrent és continu amb el vern.

Per entendre la dinàmica i l'evolució de la vegetació no hi ha prou en considerar la vegetació actual i el clima. Cal tenir present una de les conseqüències més destacades de la intervenció humana secular: l'erosió del sòl (Panareda, 1977). La forta disminució de terra fèrtil ha reduït la capacitat de retenció hídrica, de manera que l'aigua de la pluja només es pot emmagatzemar en quantitats baixes. Durant els períodes en els quals no plou gaire els sòls s'assequen aviat, el que limita l'establiment d'una vegetació exigent en humitat edàfica. Amb sòls profunds les plantes aguantarien més dies sense ploure, ja que el sòl retindria més humitat. Els sòls erosionats i prims contenen també menys nutrients.

A. Els boscos

Des del Cafè s'observen extensos alzinars. A grans trets n'hi ha tres tipus principals:

- Un alzinar dens, relativament baix i amb peus ramificats i més o menys tortuosos en els vessants no excessivament inclinats. Sota les capçades denses dels arbres hi ha molt poques plantes, només unes poques herbes que poden suportar l'ombra densa i permanent. Hi destaca la presència de *Veronica officinalis*, *Teucrium scorodonia*, *Fragaria vesca*, *Asplenium adiantum-nigrum* i *Hedera helix*. Ben sovint hi romanen restes de brucs i ginebres morts, testimoni de que fa poc aquests i altres arbustos hi eren freqüents. Aquest alzinar evoluciona cap un bosc mixt amb roures damunt de sòls profunds i es consolida com un alzinar damunt de sòls prims.
- Un alzinar esclarissat, baix, molt ramificat i amb peus tortuosos en els vessants molt inclinats, on el sòl es manté permanentment esquelètic. Enmig de les alzines creixen diversos arbusts alts, com el ginebre, el càdec i el boix. Els brucs solen ser-hi freqüents, com també, en els espais més oberts i damunt de sòls esquelètics, les estepes, el cap d'ase i la farigola. Aquest alzinar es manté esclarissat

a causa de que sovint és afectat per episodis de sequera. És freqüent observar branques seques d'alzina i peus de bruc i d'altres plantes molt afectats a causa de l'estrès hídric periòdic.

- Un alzinar incipient, en la franja de contacte entre l'alzinar dens i els matollars, ja en la planura de la Calma. Si no s'intervé, els matollars evolucionen amb un augment de mates altes de ginebre i boix, i també d'alzines, que progressivament colonitzen tot l'espai, fins esdevenir un alzinar dens. Per aquesta raó, els alzinars densos més novells contenen nombrosos peus secs d'arbusts, en especial de ginebre, que romanen anys sense desintegrar-se del tot.

No gaire lluny del Cafè hi ha també fagedes que ocupen superfícies reduïdes en els indrets més ombrejats i humits, sovint constituïdes per uns pocs peus de faig que colonitzen sots baguenys molt pendents enmig d'esqueis i cingles. A més de faigs, també solen créixer-hi freixes de fulla grossa, gatells, avellaners i trèmols. Els vessants propers són colonitzats per alzinars. Malgrat els espais reduïts que ocupen, aquestes fagedes constitueixen autèntics refugis biològics tant per la flora com per la fauna que s'hi hostatja.

A l'obaga de Can Figuera hi ha un alzinar amb faigs, que contrasta amb el vessant de solell de l'altre cantó del sot de l'Estalviada. En el fondal de la capçalera del sot de l'Estalviada, entre el Cafè i Can Figuera, hi ha un

Ramat pasturant prop de Can Figuera, al sud-oest del Cafè. Fotografia de J.M. Panareda.

bosc mixt de faigs i alzines amb trèmols, gatells i roures, afavorit tant per la situació d'obaga com pels sòls profunds i humits. Fora de la clotada domina l'alzinar dens amb algun faig aïllat i dispers.

Cap al Cafè, damunt de terrenys argilosos i conreats fins fa poc, s'ha establert un mosaic de boscos mixtos de trèmols i roures amb bardisses d'esbarzers i rosers. Aquest indret té un interès notable, ja que els sòls permeten el desenvolupament d'un bosc humit, probablement un bosc mixt de roures, faigs i altres caducifolis. Podria ser, de moment, l'únic bosc en relleu planer a la Calma amb aquestes característiques. Caldrà seguir-ne l'evolució.

Les fagedes ben desenvolupades i extenses més properes al Cafè es localitzen a l'obaga de Puig Drau.

En molts sots i fondals propers al Cafè no hi ha prou humitat permanent per permetre l'establiment del faig, fora d'algun peu aïllat. Al seu lloc hi ha poblacions de trèmols i freixes de fulla gran.

Els trèmols constitueixen poblacions denses en els indrets amb sòl humit durant les primeres fases de recolonització forestal. Pot ser considerat com un arbre pioner. És abundant sobretot en els plans, sots i vessants poc inclinats.

Els freixes són força escassos en l'entorn del Cafè. Hi ha exemplars de mides grosses en alguns sots propers. Molt probablement seria l'arbre més significatiu dels sots i fondals en condicions naturals.

L'arbre pioner en els fondals més estès és l'arç blanc, que sovint assoleix dimensions destacades. Es tracta realment d'un arbre, que sovint pren l'aspecte d'arbust. Colonitza bardisses, falguers i prats humits. Al sud del Cafè hi ha autèntiques arcedes, bosquines on domina l'arç blanc. Les bardisses i arcedes evolucionen cap a boscos dominats per caducifolis o mixtos amb alzines.

En alguns sots creixen excepcionalment poblacions de teixos, com la que hi ha a la capçalera del sot de la Font Negra. El teix és un arbre propi dels indrets amb humitat atmosfèrica elevada, però és escàs en el Montseny a causa de la intervenció humana i la competència amb altres arbres. Una de les poblacions de teixos més destacada es troba a l'obaga de Puig Drau.

B. Els matollars

El paisatge més característic de la Calma és constituït per matollars i pastures, herència directa dels aprofitaments seculars.

Gairebé la totalitat de la plana de la Calma ha estat cultivada en un moment de la història, malgrat que actualment els conreus són inexistents. Una de

les conseqüències, tal com ja s'ha indicat, és l'erosió generalitzada dels sòls, que hagueren de ser força profunds fa uns segles. La darrera fase d'extensió del cultiu fou la dècada de 1940, amb la plantació de patates, que eren molt apreciades per a llavor pels pagesos de la terra baixa.

Les formacions arbustives de la Calma recorden les landes, que són matollars densos dominats per plantes de les famílies de les ericàcies (brucs, bruguerola) i lleguminoses (ginestes), pròpies de terres silícies de l'Europa Atlàntica i de les terres properes de clima plujós.

El matollar més estès prop del Cafè és la bruguera de bruc d'escombres, o de bruga com se sol dir en el Montseny. És molt abundant entre el pla de l'Estany i el Pla del Cafè, on és periòdicament tallada per a fer escombres, tanques o para-sòls. Es fa sobretot en els plans damunt d'argiles i gresos rogencs. Enmig de les brugues creixen nombroses herbes i mates petites. I també alzines menudes que es mantenen a ratlla i prenen formes arrodonides a causa del pasturatge.

En els vessants més inclinats i damunt de sòls prims domina la landa de bruguerola, una mata petita que floreix a la darrerria de l'estiu i començament de la tardor. Al Montseny es coneix per brossa. És estesa per tota la Calma i fins arriba a la terra baixa. Un dels indrets on constitueix poblacions extenses és al sud del Cafè, cap a la Sitja del Llop.

Damunt de les planures amb un gruix de sòl notable i cultivades fins fa poques dècades s'ha establert un matollar de ginestell, una lleguminosa alta que a la Garrotxa en diuen gòdua. L'establiment del ginestell és força ràpid i sol colonitzar densament tot el terreny, el que dificulta l'entrada d'altres plantes. Però els ginestells aviat envelleixen i deixen espais oberts, que són ocupats per esbarzers. Posteriorment sorgeixen ginebres i brucs, i alhora alzines, fins a la constitució del bosc.

L'acumulació de materials fins i una major humitat als fondals permeten l'establiment d'un falguerar dens de falguera aquilina. En el paisatge queda molt marcat el contrast entre el falguerar canviant i els matollars veïns poc variables, explicats anteriorment: l'estiu pel verd fresc de les falgueres dretes i ufanoses de gairebé dos metres d'alçària i l'hivern pel marró de les falgueres seques i ajagudes. A més a més, durant la primavera es poden observar altres canvis. Encara a ple hivern, del falguerar aplanat sorgeixen marxívols florits i aviat nombroses plantes vernals, com la llet de gallina (*Ornithogalum*) i la valeriana (*Valeriana officinalis*), entre moltes altres herbes, que aprofiten la humitat i els nutrients i alhora la llum intensa abans que les falgueres cobreixin tot l'espai. La densitat del falguerar no facilita l'entrada de plantes llenyoses, però progressivament apareixen esbarzers, aranyoners, rosers i arços

blancs. Amb el temps hi creixen freixes de fulla grossa, gatells, trèmols i faigs en els indrets més ombrívols, o roures i alzines. Les formacions forestals mixtes hi serien dominants.

Tots aquests matollars han estat fins fa poques dècades controlats mitjançant cremes, per tal d'afavorir les herbes per a pastura. El pasturatge ha estat l'aprofitament principal a la Calma a l'inici de la segona meitat del segle XX. Amb el foc i el pasturatge s'ha mantingut el paisatge desforestat tan característic. És un paisatge en mosaic en relació amb la topografia, els sòls, la disponibilitat d'aigua, la periodicitat de les cremes i la intensitat del pasturatge. Hi ha una gran diversitat de comunitats vegetals constantment canviants i que hostatgen una flora i una fauna de notable interès biològic i paisatgístic.

Només com a mostra, hi ha una gran riquesa d'orquíidies, molt estudiades, observades i fotografiades per estudiosos i amants de la natura. Són nombroses les espècies d'orquíidies que aprofiten la llum de les pastures i dels espais oberts entre les brugues i els ginebres.

El maig, juny i juliol són els mesos amb més flors a la Calma, però gairebé sempre n'hi ha per a gaudir tot l'any. Pel març, per exemple, l'entorn del Cafè queda ple d'una fina blancor, per l'abundància d'eròfila (*Erophila verna*), una planta molt petita amb flors blanques també molt petites, però n'hi ha tantes que creen un paisatge especial ran del terra. La darrerria d'abril i maig hi ha un esplet de flors, entre les quals destaquen els narcissos (*Narcissus poeticus*). Al llarg de tot l'estiu hom pot gaudir de flors i fruits de tota mena. A l'inici de la tardor tot canvia, però encara hom pot descobrir-hi infinitat de detalls, sobretot dels fruits, i també de dues plantes especials. Es tracta de l'abellera espiral (*Spiranthes spiralis*) i de la gencianeta de tardor (*Gentiana ciliata*). D'aquesta darrerria hi ha una població petita a la vora del Cafè, l'única localitat coneguda del Montseny. La tardor també ofereix una varietat cromàtica amb les fulles dels arbres caducifolis, en especial els trèmols i faigs.

I passejant per l'entorn del Cafè encara es poden trobar altres comunitats vegetals, com les jonqueres dels fondals per on circula l'aigua o s'hi entolla. A l'altre extrem ecològic hi ha les roques, que hostatgen unes plantes específiques d'aquest ambient, anomenades rupícoles, com l'herba de Sant Segimon, els barretets i diverses falgueres.

L'abellera catalana, una de les orquíidies més significatives de la Calma. Fotografia de J.M. Panareda.

LES ACTIVITATS HUMANES

El paisatge potencial de l'entorn del Cafè seria forestal, però ara hi dominen matollars, pastures i fragments de bosc. És el resultat de l'activitat humana secular. Cal, doncs, descobrir les empremtes d'aquest usos i aprofitaments. Cal molta atenció i imaginació.

Malgrat la manca d'estudis més precisos, les restes trobades a la Calma i en el seu entorn testimonien que l'ocupació humana és prehistòrica (Llobet, 1947; Panareda, 1991). Arnau Garcia Molsosa (2013) en la seva recerca arqueològica a la Calma i el Matagalls testifica la troballa de carbons del Bronze Final, per exemple, sota un claper al turó de la Torre, ben a la vora del Cafè.

I no gaire lluny del Cafè es trobava l'estela de la Sitja del Llop, que fins fa poc feia de paret a una cabana de pastor. Es tracta d'una pedra de gres rogenc i gravada procedent de la mateixa Calma; correspon a la sedimentació del nivell inferior del Triàsic, que cobreix lleugerament la peneplana paleozoica. La pedra està gravada amb cercles concèntrics per la cara que donava a l'interior de la cabana. La seva existència es divulgà a partir de la nota publicada per Vilardell i Castells (1976). No hi ha total seguretat en la datació i en el seu context cultural. L'opinió més generalitzada és associar-la amb la cultura megalítica. Després d'uns actes vandàlics es decidí traslladar l'estela al poble del Montseny, on, des del 2009, és exposada per ser visitada. La cabana de pastor ha estat refeta amb una rèplica exacta de l'estela.

Els tipus i la intensitat dels usos han canviat al llarg de la història, com arreu. A l'alta edat mitjana s'intensificà l'ocupació, coincidint amb l'òptim climàtic medieval; es registraren oscil·lacions en relació als canvis climàtics i a situacions socioeconòmiques, com guerres i epidèmies. A partir del segle XIV, i especialment a partir del segle XVI, el clima esdevingué més fred, fins a mitjan segle XIX, període anomenat Petita Edat de Gel. És en aquest context climàtic quan s'explotà la neu, que compactada en compartiments es guardava dins de pous (López, 1992).

A uns 650 metres a l'oest del Cafè hi ha les restes del Pou Vell. Es localitza al capdamunt d'un sot estret i molt inclinat, a pocs metres del sector planer i a 1.240 metres d'altitud. Part del pou és excavat a la roca i és envoltat per una paret seca, baixa i lleugerament inclinada, suportada per un talús de terra. El diàmetre màxim mesura 8,5 metres i la fondària 3,5 metres.

És orientat al nord i dins del pou creixen tres freixes i un faig grossos. El fons del sot és poblat sobretot per freixes amb peus dispersos de faig, moixera, gatell i arç blanc. Les parets humides que l'envolten són colonitzades per molses i algunes

herbes, com *Geranium lucidum*, *Conopodium majus*, *Umbilicus rupestris*, *Geranium robertianum* i *Polypodium vulgare*.

Pel camí cap al Pou Vell, en el Pla del Ginestar, hi ha diverses roques grosses de gres vermell en les quals hi ha esculpides unes cassoletes. No és clar l'origen i les funcions. Cal tenir present que de manera natural forats semblants són corrents, però les mides i les formes actuals de les cassoletes són resultat de la intervenció humana. A més a més, són fàcils de fer i de controlar-ne la forma. Francesc Casanellas (2014) les ha catalogat i ha presentat possibles interpretacions; també comenta altres gravats damunt de roques a la Calma, sobretot creus.

Cassoletes damunt d'un gran bloc de gres vermell, al pla del Ginestar, al sud del Cafè. Fotografia de J.M. Panareda.

Ortofotografia del sector de la Calma on es localitza la Casa de la Neu; és a la part central dreta, on s'insinuen dos rectangles, el més petit correspon a la planta enrunada de la casa. Es detecten clarament els marges que limiten les feixes antigues. Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.

Ja hem comentat la casa del Cafè, de la qual en resta ben poca cosa, però suficient per detectar on era l'entrada, quines dimensions tenia, on eren el forn i les corts, com s'han tallat les pedres cantoneres i amb quin material la van edificar.

L'entorn immediat de la casa és totalment desforestat i s'hi pot guaitar encara els marges que afaïçonaven les feixes, on hi cultivaven patates, farratges, cereals i, si calia, una mica d'horta. Les feixes s'adaptaven al terreny per a un millor aprofitament. Algunes són fàcils de veure per ser cobertes d'una vegetació rasa, però d'altres resten una mica amagades pels matollars. Enmig de falguerars i matollars hi ha pilons de pedra, on s'arraconaven els rocs quan desempedregaven els camps.

Des del Cafè s'albira una panoràmica àmplia amb el Matagalls, el Turó de l'Home i les Agudes al fons, gràcies a la vall oberta cap a l'est. És un sot molt pendent i feréstec que s'hi pot baixar seguint el GR-5 per un corriol, que mena cap a la part baixa de la Castanya. Després, una pista planera enmig d'un paisatge meravellós porta cap a Sant Martí de Montseny (Montseny d'Amunt), per on passa la carretera asfaltada cap a Collformic.

A l'altre cantó de la pista respecte al Cafè hi ha l'Artiga de l'Estalviada, nom molt explícit de l'ús i del significat que va tenir. Una artiga era un tros de terra que per conrear-la es treien els arbres, es cremaven les restes i s'escampaven les cendres per adobar la terra. Solia ser un aprofitament temporal i itinerant, que s'abandonava quan la fertilitat del sòl s'havia

Esplanada al costat de la Casa de la Neu. Fotografia de J.M. Panareda.

La pedrera del Clot, d'on s'extreien fins fa poc el gres vermell per a l'elaboració de pedres d'esmol·lar. Fotografia de J.M. Panareda.

Obi fet de gres vermell. Aquest obi es troba actualment ran la masia de l'Agustí. Fotografia de J.M. Panareda.

esgotat. Després es deixava que la vegetació espontània o plantada la refés. L'artifatge ha estat un sistema d'aprofitament agrícola emprat per la pagesia tradicional del Montseny fins fa gairebé mig segle.

Al costat del coll de Terrús hi ha un pla inclinat que permet observar clarament des de la pista l'estructura geològica de les capes de gresos i argiles. Damunt del pla inclinat hi ha un matollar extens de bruga, tallada recentment, enmig del qual hi havia fins fa poc una barraca de pastors.

Seguint la direcció cap a Collformic hi ha una de les pastures més extenses i interessants des del punt de vista de la vegetació. Enmig de la pastura hi ha les restes de la Casa de la Neu. Es troba al vell mig d'antigues feixes, ara totalment colonitzades per la pastura i fàcilment identificades pels marges baixos que les separa. La casa és totalment enrunada, però s'hi endevinen alguns dels seus elements, com el forn, la jaça, el cobert o l'era. Hi ha pedres ordenades que permeten reconstruir mentalment la casa, però moltes son escampades. Algunes fins i tot han estat treballades amb punxó. Es desconeix l'origen del nom, si era el lloc de tractes de la neu, on es guardava la neu o les eines, o s'hi hostatjaven els nevaters. A tot el vol de la casa hi ha una rasa per a protegir-la i evitar l'aixaragallament de les feixes. La roca de base correspon a un nivell de gres vermell, fins en alguns indrets s'observa les ratlles fetes per la rella de l'arada. L'aigua, un element bàsic per a la casa, havia de ser duta en portadores o gerres des de la Font Negra, situada a uns 200 metres.

La presència de nivells de gres vermell ha permès l'aprofitament d'aquesta roca. Històricament hi ha hagut pedreres on s'extreia la roca, sobretot per

a la construcció de cases i elaboració d'estris. La cas del Café n'és un bon exemple, ja que fou construïda totalment amb aquesta pedra vermella. Les pedres millors s'empraven per les cantonades (pedres cantoneres), per les llindes de les portes o pels marcs d'obertures com les finestres. També se'n feien abeuradors, pedrissos, obis, piques o forns. Dels gresos de gra molt fi i homogeni se'n feien pedres d'esmolador o moles per a afilar o polir.

Moltes pedreres eren petites ja que s'explotaven només quan es necessitaven pedres. Prop del Cafè, sobretot cap al cantó occidental, on hi ha més gruix de gres, hi hagueren diverses pedreres, la cicatriu de les quals a vegades costa de detectar a causa de la cobertura de la vegetació i de la regularització dels vessants amb el temps. Una de les darreres és la pedrera del Clot, vora del pla de Cambrodon; s'hi accedeix, a peu, per la pista que passa ran de la Font Negra, uns 400 metres des d'aquesta font. Ara està totalment abandonada. S'hi obtenien pedres d'esmolador tot tipus d'eines, i se'n feien de mides diferents. Anaven molt bé per deixar el tall i les golfes de les eines molt fines. Les pedres ja s'enllestien del tot en la mateixa pedrera. Disposaven de basses d'aigua i amb punxons donaven la forma que interessava. El ferrer de Montseny, per exemple, hi pujava sovint amb la mula carregada amb sarrions a buscar-ne i les venia a l'estanc del poble; fins li compraven gent d'Arbúcies, que venien eines de bosc.

Les fonts han tingut una importància cabdal per a la subsistència de les masies i per al manteniment del bestiar. A la Calma no hi grans dolls d'aigua, però sí indrets per on l'aigua aflora de manera difusa, el que ha permès l'establiment de fonts, que se n'han de tenir cura per assegurar el subministrament continuat. Per al bestiar hi havia basses, que encara n'hi ha, com la de la Font Negra. Sota mateix del Cafè, ran del corriol del GR-5 hi ha la font del Roure.

NOTES FINALS

El lector serà conscient de la gran diversitat biològica i antropològica de la Calma. I resta molt per conèixer-la amb detall.

La Calma és una bona excusa per a plantejar-se com funcionen i evolucionen els paisatges, tant des de la perspectiva estrictament natural, com de les conseqüències de l'activitat humana. Per la seva accessibilitat i la facilitat per transitar-hi, la Calma és un indret molt adequat per a les observacions de cara a un coneixement i aprenentatge de les relacions entre la dinàmica natural i els usos.

L'empremta humana ha estat molt intensa i el paisatge actual és molt diferent del que hi hauria sense aquesta intervenció. Els matollars extensos són resultat dels sistemes d'aprofitament. Amb la disminució o desaparició

de les activitats tradicionals, els paisatges es refan cap a bosc. Hem de deixar que segueixi aquesta dinàmica natural? Hem de conservar el paisatge de matollars i pastures? Si no s'intervé, el bosc serà dominant d'ací a molt poques dècades. Volem això?

L'objectiu del Pla Especial del Parc Natural del Montseny és la protecció i la conservació del paisatge. Però de quin paisatge? El paisatge actual és resultat d'unes activitats i aprofitaments concrets i amb l'ús de tècniques específiques. Si ara en fem uns altres, el paisatge derivat també serà diferent.

Per això un dels reptes és explicar que el paisatge evolucionarà en relació amb l'ús que en fem. Cal entendre que de manera natural el paisatge és en canvi permanent, i que un dels condicionants actuals d'aquesta evolució és la nostra activitat, per acció o omissió.

Una mostra de com evoluciona el paisatge és la riquesa actual d'orquídiess. Ara és un moment amb poblacions molt destacades, força més de quan part de la Calma era conreada i una altra pasturada. Ara hi ha un predomini de matollars, no hi ha conreus i el pasturatge és molt extensiu. Si la tendència segueix, la recolonització del bosc minvarà la superfície dels arbustos i herbes. Aleshores la població de les orquídiess disminuirà dràsticament, com també d'altres espècies de plantes i d'animals. Cal tenir present que aquesta reducció no seria cap catàstrofe. Altres espècies, en especial les forestals, es veurien afavorides.

Quan ens pregunten si cal protegir les orquídiess, la resposta no és ni afirmativa ni negativa. Abans cal qüestionar-se quin paisatge volem. Aleshores la resposta seria plantejem-nos-ho. Cal acceptar que molt poques vegades se suscita aquest debat tan necessari. I no cal oblidar mai que la natura no para, sempre evoluciona i canvia sense parar. La no intervenció també és una decisió que condiciona l'evolució del paisatge.

BIBLIOGRAFIA

- Bolòs, O de (1983); *La vegetació del Montseny*. Barcelona, Diputació de Barcelona. 170 pàg.
- Bolòs, O. de; Nuet, J.; Panareda, J.M. (1983); "*Flora vascular del Montseny*". *El patrimoni biològic del Montseny. Catàlegs de flora i fauna*, 1: 41-92. Barcelona, Diputació de Barcelona.
- Breton, F.; Panareda, J.M. (1980); "Cambios en los modos de producción y su impacto en el medio". *Actas I Congreso Español de Antropología*. (28.III.2.IV de 1977): vol. I: 401-414. Barcelona.
- Casanellas Bassols, F. (2014); "Gravats rupestres al Pla de la Calma". *Monografies del Montseny*, 29: 165-180.

- Garcia Molsosa, A. (2013); "La presència humana als sectors supraforestals del massís del Montseny al llarg de la història: resultats d'una recerca arqueològica al Pla de la Calma i el Matagalls". *Monografies del Montseny*, 28: 125-139.
- Llobet, S. (1947); *El medio y la vida en el Montseny*. Barcelona, C.S.I.C. 518 p. + mapa. Trad. catalana. *El medi i la vida al Montseny*. Estudi Geogràfic. (1990). Granollers: Museu de Granollers - Agrupació Excursionista de Granollers. 486 pàg. + periglacial al Montseny.
- López Cortijo, J.; (1992); "Els pous de neu i de glaç del Montseny. Inventari per a una preservació". *Monografies del Montseny*, 7: 61-97.
- Nuet, J.; Panareda, J.M. (1984); "La Calma del Montseny". *Serra d'Or*, XXVI (302): 1517.
- Nuet, J.; Romo, A.M.; Salvà, M.; Salvador, F. (2014); "Les fagedes de la Calma (Montseny, Catalunya). Descripció, fitodiversitat i caracterització fitosociològica". *VIII Monografies del Montseny*: 159-185. Barcelona, Diputació de Barcelona.
- Panareda, J.M. (1977); "Modificaciones antrópicas en las formaciones superficiales y en los suelos de la Calma (Montseny)". *Actas de la II Reunión Nacional del Grupo Español de Trabajo del Cuaternario (Jaca, 1975)*. *Trabajos sobre NeógenoCuaternario*: 213-221. Madrid.
- Panareda, J.M. (1991); *El Montseny*. Vic, Eumo Editorial. Col. Descoberta, 2. 175 pàg.
- Panareda, J.M. (2014); "Paisaje montano de transición mediterráneo-medioeuropeo del macizo del Montseny". A Molinero, F. *Atlas de los paisajes agrarios de España*. Volum II: 837-860. Madrid, Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio ambiente.
- Panareda, J.M.; Nuet, J. (2000); "La vegetació del turó de Collformic (Montseny)". *Monografies del Montseny*, 15: 147-157. Barcelona.
- Panareda, J.M.; Nuet, J. (2005); "Un vol per la Calma, l'altiplà del Montseny". *Monografies del Montseny*, 20: 187-202.
- Panareda, J.M.; Salvà, M.; Nuet, J. (2004); *Mapa de vegetació del Parc Natural del Montseny*. Barcelona, Diputació de Barcelona. 49 pàg. + CD.
- Roigé, X.; Estrada, F. (2008); *El mas al Montseny. La memòria oral*. Barcelona, Generalitat de Catalunya. 459 pàg.
- Vilardell, R.; Castells, J., (1976); "Hallazgo de una estela decorada en el Pla de la Calma". *Pyrenae*, 12: 181-182